

Ана Коларић
Филолошки факултет
Универзитет у Београду

„Умно образована жена хоће да ради и онда када је на то не тера само глад“¹

Часописи по мери достојанственог женскиња / Слободанка Пековић. – Нови Сад и Београд: Матица српска, Институт за књижевност и уметност, 2015. – 378. стр. – ISBN 978-86-7946-154-4

Проучавања женске периодике код нас изводе се на два места: већ неколико деценија на Институту за књижевност и уметност, под окриљем кровног пројекта посвећеног периодици,² те у оквиру пројекта *Књиженство, теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915. године*, који је покренут 2011. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Када је о Институту реч, у питању су индивидуална истраживања Слободанке Пековић и Станиславе Бараћ у области женске периодике. С друге стране, у оквиру пројекта *Књиженство*, који је посвећен пре свега женској (књижевној) култури и штампи, оформљена је група истраживачица – међу којима су и поменуте сараднице са Института – која се бави женском, односно феминистичком периодиком, како домаћом тако и страном.

Домаћа истраживања треба довести у везу и са проучавањем женске/феминистичке штампе у свету, где су се она јавила током проучавања викторијанске штампе,³ али и као важна струја унутар својеврсне феминистичке ревизије модернизма у последње две-три

¹ Овај текст је настао у оквиру пројекта *Књиженство, теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915. године* (178029) Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. М., „Женско питање код нас и у страним државама“, *Жена*, 1912, 1: 8; цитирано према Слободанка Пековић, *Часописи по мери достојанственог женскиња*, 224-225.

² Научноистраживачки пројекат посвећен проучавању историје српске књижевне периодике започет је на Институту за књижевност и уметност у Београду седамдесетих година двадесетог века, убрзо по оснивању и покретању часописа *Књижевна историја* 1968. године. Интернет адреса данашњег пројекта о периодичности Института за књижевност и уметност у Београду: http://www.ikum.org.rs/pages.php?page=projekti_periodika.

³ Види, на пример, Hilary Fraser, Stephanie Green, Judith Johnston, eds., *Gender and the Victorian Periodical* (Cambridge University Press, 2003), те Jennifer Phegley, *Educating the Proper Woman Reader: Victorian Family Literary Magazines and the Cultural Health of the Nation* (The Ohio State University Press, 2004).

деценије.⁴ Барбара Грин (Barbara Green) сматра да за истраживаче који се баве проблемом рода и модерном књижевном културом женски/феминистички часописи нису (искључиво и на првом месту) важни због заборављених или непознатих ауторки и аутора књижевних текстова који су у њима објављени, већ ове часописе треба изучавати као хетерогене целине у којима је доба модерности нијансирано и верно приказано.⁵ Она истиче три теоријска подручја истраживања те штампе: прво, „анализу начина на које је функционисала феминистичка јавна сфера“, друго, „везу између феминизма и разних књижевних и културних покрета модерности укључујући ту, но не ограничавајући се само на њих, и књижевни модернизам и феминистичку авангарду“, и треће, „проучавање женског искуства модерности“.⁶

Могло би се рећи да је током неколико деценија бављења женским часописима Слободанка Пековић обухватила сва подручја истраживања на која Барбара Грин указује. У тексту уопштеног назива „Женски часописи с почетка двадесетог века“, објављеном у донекле програмском зборнику *Прилози за историју српске књижевне периодике* (1990), Слободанка Пековић се пита шта означава одредница „женски“ у синтагми женски часописи и исправно примећује да она „није ни јасна ни одређена“:

Не може се одмах препознати да ли су то часописи за посебну групу или врсту читалаца, или су то, напротив, часописи које ствара извесна група или врста. Да ли су то часописи за жене или их жене уређују, попуњавају, илуструју?⁷

Ипак, истраживања женске и феминистичке периодике односе се пре свега на ону периодичку штампу коју су уређивале и обликовале жене. Ти часописи представљали су јавни простор унутар ког су жене могле да раде, зарађују и износе сопствене ставове и

⁴ Види, на пример, Aleta Feinsod Cane, Susan Alves, eds., *“The Only Efficient Instrument”: American Women Writers and the Periodical, 1837-1916* (University of Iowa Press, 2001), Bonnie Kime Scott, ed., *Gender in Modernism. New Geographies, Complex Intersections* (Urbana and Chicago: University of Illinois Press, 2007), Jayne E. Marek, *Women Editing Modernism. “Little” Magazines & Literary History* (The University Press of Kentucky, 1995).

⁵ Barbara Green, “The Feminist Periodical Press: Women, Periodical Studies, and Modernity”, *Literature Compass*, 2009, 6/1, 192.

⁶ Ibid.

⁷ Слободанка Пековић, „Женски часописи с почетка века“, у: Александар Петров, ур., *Прилози за историју српске књижевне периодике* (Београд, Нови Сад: Институт за књижевност и уметност, Матица српска, 1990), 135.

захтеве. Почетком двадесетог века просвећивање је била доминантна функција женских часописа на српском језику. Зато се ови часописи могу видети и као средство неформалног женског образовања – као простор који служи подучавању оних којима је делимично или сасвим ускраћено званично, формално образовање. Наравно, не треба заборавити да су ови часописи производили једну врсту знања намењену формирању одређеног типа грађанки – то знање је служило нормирању и санкционисању образаца понашања. Па ипак, независно од честих компромиса са патријархалним дискурсима који су се огледали у прихватању и промовисању улога Српкиње, домаћице и мајке као основних женских улога у друштву, сви су ови часописи били заинтересовани за еманципацију и феминизам, те су редовно објављивали вести и обавештења у вези са женским покретом у свету.

О тим темама и проблемима – шта значи бити жена почетком двадесетог века у Србији – подробно говори последња књига Слободанке Пековић речитог назива *Часописи по мери достојанственог женскиња*. Ова студија представља синтезу увида и закључака насталих на основу дугогодишњег истраживања женских часописа. У њој ауторка настоји да обухвати два основна аспекта сваког часописа – форму (анализа часописа по рубрикама) и садржај (тематска анализа), што је сугерисано већ насловима поглавља и њихових одељака: с једне стране се налазе наслови, поднаслови и илустрације у часописима, различите рубрике и сараднице, затим комуникацијски текстови (уводни и програмски текстови, белешке, преписке, огласи и рекламе), те књижевни (проза, поезија, драма, критика, полемика, преводна књижевност) и ситни прилози (читуље, рецепти), и томе слично; с друге стране су достојанство, родни стереотипи, васпитање, образовање, наука, феминизам и еманципација, национализам и родољубље... Баш као и у другим својим текстовима о часописима, ауторка и овде најпре јасно раздваја две групе женских часописа – оне које уређују и стварају саме жене и оне који су намењени женама (али их најчешће профилишу мушкарци):

Сви се залажу за еманципацију, али је степен и квалитет еманципације различит. У оним конзервативнијим еманципација се односи на „кућни простор“, односно на хигијену, просвећеност мајки и домаћица, у *Жени* еманципација подразумева и право да се огласе у јавности, али и подржавање суптилне женствености, док се у

Женском покрету еманципација проширује на родну равноправност и на афирмацију жене саме у свим сегментима живота.⁸

Женски часописи били су „део популарне културе са неочекиваним политичким и социјалним субверзивним дејством“.⁹ Они су били политички утолико што су настојали да утичу на постојеће односе и мишљења у друштву. Дакле, упркос дослуху са патријархалним дискурсима, женски часописи јесу радили на променама у друштву које би водиле побољшању положаја жена. Женски идентитет у овим часописима формирао се преко одређених карактерних и моралних вредности, али и задатака намењених женама, каже Слободанка Пековић. Анализа таквог женског идентитета подразумева познавање контекста унутар ког су часописи настајали, односно познавање историјских, друштвених, политичких и културних прилика које су утицале на специфично поимања морала и њиме одређених родних улога.¹⁰ Као важне теме у свим женским часописима почетком двадесетог века, које у извесној мери и повезују те часописе, Слободанка Пековић наводи образовање и просвећивање, те феминизам и национализам. Те четири теме могу се видети као директна веза између такозване јавне сфере и женске/феминистичке контрајавности: сваки проблем или захтев који се разматра и артикулише у оквиру женског часописа (женска/феминистичка контрајавност) односи се на апропријацију или, пак, преобликовање норми и вредности на којима почива јавна сфера, од образовања до национализма.

Треба истаћи да се просвећивање доводи у тесну везу са материнством. На тај начин се ублажава захтев феминисткиња према ком је образовање представљало услов за сваку будућу радикалнију акцију жена, те он тако постаје прихватљив за већи број жена.образовање „омогућава бољи положај и у друштву и у породици, омогућава самосталност“.¹¹ Истиче се његова двојака природа: „Образовање се према женским часописима одвија двојачко, преко школа, у удружењима на курсевима и предавањима и самостално уз помоћ књига и читања“.¹² Часописи су омогућили, сматра Слободанка Пековић, да се „категорија јавности, јавне сфере, дијалога оствари за жене и да се

⁸ Слободанка Пековић, *Часописи по мери достојанственог женскиња*, 26.

⁹ *Ibid.*, 13.

¹⁰ *Ibid.*, 22.

¹¹ *Ibid.*, 194.

¹² *Ibid.*, 197.

часописи прихвате као средство преко кога се оне уче како да комуницирају и партиципирају у јавности говора“.¹³ Другим речима, женски часописи представљају „мост између културе и поткултуре коју су изградиле жене искључене из јавности“.¹⁴

Почетком двадесетог века у Србији феминизам се умногоме ослања на национализам, а посебно на идеје о жени као „мајци нације“: и симболичкој (преноситељка традиције и обичаја) и биолошкој (репродуктивна улога жена) мајци, наравно. У вези са тим, Слободанка Пековић с правом примећује да је

феминизам у једном углавном руралном друштву и међу великим процентом неписмених и необразованих људи, добио специфичан облик који је у себе укључивао и идеје које би се могле оценити као супротстављене идеји ослобађања жене.¹⁵

Дакле, у средишту овог раног феминизма била је борба за образовање, која је подразумевала пристајање на традиционалне женске улоге (Српкиње, домаћице и мајке), док су радикалнији захтеви, попут права на рад или права гласа, повремено „кријумчарени“ у женским часописима, најчешће у виду вести из иностранства на које се благонаклоно гледа.

Поред тога што је омогућила прихватање и одржавање патријархалних вредности утемељених на специфичном поимању родних улога, спрега феминизма и национализма показала је своје ружно лице уочи и током балканских ратова и Првог светског рата, када жене на себе преузимају улоге бранитељки и неговатељица нације. Речима Слободанке Пековић, „[п]ојачано национално осећање и ратна пропаганда као да су избрисали и ону основу толеранције и сажалења за друге на којој су инсистирали женски часописи и удружења“.¹⁶ Одатле следи закључак да сви они који нису „Срби“ могу бити једино непријатељи.¹⁷ Но, Слободанка Пековић истиче да ће однос према рату бити другачији у

¹³ Ibid., 204-205.

¹⁴ Ibid., 206.

¹⁵ Ibid., 221.

¹⁶ Слободанка Пековић, *Часописи по мери достојанственог женскиња*, 252.

¹⁷ Први светски рат почео је баш када је деловало да ће жене добити бирачко право; међутим, борба за право гласа била је заустављена због рата. Историчарка Гизела Бок (Gisela Bock) подсећа на речи Жане Мисме (Jane Misme), сифражеткиње и уреднице часописа *La Française*, из 1914. године: „Докле год траје рат, дотле

социјалистичким и радничким часописима. У женским часописима тај однос ће се променити већ после Првог светског рата, када се артикулише нова, другачија концепција феминизма у оквиру које борба за право гласа и учествовање у политичком животу постају главни фактори, а посебно после Другог светског рата, у другој половини двадесетог века, када пацифизам постане једна од темељних одлика феминизма.